

РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ

УДК 330.322

В. П. ЛЕЩУК

СТАНОВЛЕННЯ ПАРАДИГМИ СОЦІАЛЬНОГО РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА

У публікації охарактеризовано основні віхи становлення соціального ринкового господарства. Дано характеристику засадничих принципів теорії ордо лібералізму та «соціальної компенсації».

The basic landmarks of becoming of social market economy are described in a publication. Description of fundamental principles of theory of orderliberalism and "social indemnification" is given.

Ключові слова: соціальне ринкове господарство, ідеальні типи господарських систем, політика порядку, політика процесу, соціальна компенсація, суспільство двох третин.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Україна намагається довести до логічного завершення комплексні господарські реформи, які б значно покращили внутрішнє економічне середовище, сприяли стабілізації фінансового сектора та підняли її авторитет на міжнародній арені. Успіх будь-яких змін визначається вдало вибраною економічною концепцією. Новітня економічна наука характеризується поліцентризмом теоретичних господарських парадигм та різноманіттям їх практичних моделей. З одного боку, це розширює горизонти вибору економічної концепції, дозволяє найбільш повно використати економічний потенціал певної країни та сприяє виконанню національних стратегічних завдань, а з іншого, успіх реалізації обраної парадигми багато у чому залежить від її відповідності ментальним та історичним традиціям народу, що їх реалізуватиме. У преамбулі Конституції України зазначається, що країна прагне «розвивати і зміцнювати демократичну,

соціальну, правову державу» [1]. Отже, сучасну економічну парадигму України можна визначати як соціальну ринкову економіку. Справедливо, що за таких умов, існує значний інтерес до економічних теорій які мають соціальне спрямування.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблемам розвитку теорії соціального ринкового господарства присвячено доволі багато наукових досліджень, зокрема Р.Клапгама, Г.Слезингера, Х. Зайделя, Е. Майбурда, А. Худокормова, С. Єрохіна та інших. Все ж існує необхідність систематизації та формування цілісної системи становлення соціальної економіки.

Цілі статті. Метою дослідження становлення парадигми сучасного неолібералізму – соціального ринкового господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Сучасна господарська система є змішаною, яка, не дивлячись на її глобалізаційну спрямованість характеризується значним різноманіттям, а економічні теорії вирізняються поліцентризмом парадигм. На думку К. Макконнела та С. Брю, в реальній дійсності економічні системи розташовуються десь між крайнощами чистого капіталізму і командною економікою[2. с.48]. І. Бочан та І. Михасюк рахують, що в умовах глобалізації йде зародження якісно нового принципу організації економічного і соціального життя [3, с. 57].

А. Худокормов помітну роль в економічній думці ХХ ст. відводить неолібералізму, який зробив спробу створити власне вчення про народне господарство на базі синтезу ідей нової (молодої) історичної школи, неокласики і традиційного лібералізму» [4.с.75]. Головну роль в розробці теорії неолібералізму відіграли німецькі економісти. Поняття «соціальна ринкова економіка» вперше було використано у 1947 р. професором Мюнхенського університету Альфредом Мюллером-Армаком в його роботі «Командна економіка та ринкова економіка» для того, щоб позначити розроблену ним концепцію нового економічного порядку, яка полягала у поєднанні конкуренції з соціальною компенсацією. Не дивлячись на значну розробку проблематики соціального ринкового господарства існує значна множина поглядів та підходів стосовно цієї системи. Панує значний плюралізм

щодо назви цієї теорії. Існує декілька понять, зокрема «соціально орієнтована ринкова економіка», «соціальне ринкове господарство», «соціальна економіка» тощо. «Словник сучасної економіки Макміллана» розглядає «соціальну економічну теорію» або застосування неокласичної теорії до соціальної політики. У різних авторів термін «соціальна» інтерпретується ширше або вужче, але як правило, він охоплює охорону здоров'я, освіту, боротьбу зі злочинністю, житлове питання і соціальне забезпечення[5, с. 487].

Модель соціальної ринкової економіки можна розглядати як винахід у соціальних науках, оскільки вперше в якості економічної системи було запропоноване поєднання конкуренції та соціальних гарантій. Наукове досягнення полягає у тому, що дієва соціально орієнтована економіка є цілком реальною [6, с.9]. Слезингер Г.Е. під соціально орієнтованою ринковою економікою розглядає економічну систему, що функціонує на базі всіх форм власності і проведенні державою політики підтримки розвитку підприємницької ініціативи і зростання соціально активної частки населення – середнього класу[7].

Засадничі принципи неолібералізму в німецькій економічній теорії заклала фрайбурзька школа або теорія ордолібералізму. Свою назву школа отримала від журналу «Ordo» (від лат. порядок), який видавався фрайбурзькою школою з 1948 р., редакторами якого були В.Ойкен та Ф.Бьом. Методологічні засади ордолізму започаткував В.Ойкен, базуючись на концепції «ідеальних типів» М. Вебера. На його думку, ідеальний тип – це, по суті, певна схема, яку формує вчений для пояснення конкретних фактів і процесів історичного розвитку того чи іншого народу. Це інструмент аналізу минулого, який дозволяє розбиратись в нагромадженні фактів і свідчень, вибудовувати матеріал, знаходити закономірності і робити узагальнення[8, с. 323]. Можна стверджувати, що саме М.Вебер є зв'язуючим ланцюжком, який поєднує німецьку історичну школу із сучасною соціально-орієнтованою ринковою економікою.

За визначенням Ойкена, економічний лад представляє собою «сукупність реалізованих на практиці господарських реформ, в яких відбуваються послідовний конкретний господарський прогрес»[9, с.238]. У його основній праці

«Основи національної економії» (1940 р.) [10], ключ до аналізу всіх відомих в історії економічних систем можна отримати, виділивши певні типи економічного ладу. Вчений наголошує, що об'єднання «колосальної багатоманітності конкретних економічних форм» за допомогою морфологічної системи дозволяє на науковому рівні зрозуміти багатоманітність поведінки людей і дає змогу «пов'язати історичне розуміння релігійних, духовних, політичних, моральних і психологічних змін... з пізнанням впливу таких змін на конкретний економічний процес»[10, с. 281]. В історичній реальності елементи обох систем здебільшого переплітаються і в чистому вигляді ідеальні типи не існують.

Дж. М. Кейнс пояснював недоліки капіталізму хронічною нестачею ефективного попиту, що за відсутності державного регулювання економіки позбавляє цей лад стимулів у розвитку та пропонує застосовувати державну регуляторну політику «повної зайнятості». На його думку, «державна повинна здійснювати керівний вплив на схильність до споживання частково шляхом відповідної системи податків, частково зафіксувавши норму проценту і, можливо, іншими методами. Більш того, видається малоімовірним, щоб вплив банківської політики на норму проценту було б само по собі достатнім для забезпечення оптимального розміру інвестицій»[11, с. 428].

Основоположники німецького неолібералізму вбачали безпосереднє джерело всіх бід ринкової системи у підриві досконалої конкуренції, в монополізації господарства, що порушувала дію ринкових регуляторів виробництва. Підривають конкуренцію «олігополії» та «монополії», при якому кількість учасників ринкових відносин зведено до мінімуму. Заходи ордолібералів, можна розглядати як інституціональне державне регулювання. В. Ойкен писав: «Чи існуватиме потреба понад, таким чином проведених заходів, в межах ладу конкуренції і особливі заходи для зменшення коливань кон'юнктури? Напевне, ні»[12, с.311].

В теоретичних розробках фундаторів ордолібералізму не зустрічається термін «соціальне ринкове господарство», однак саме вони обґрунтувати ринкову частину концепції, яка відома під назвою «політики порядків» та охарактеризована В. Ойкеном в «Основних принципах економічної політики» (1952 р.). Зміст ордолібералістського вчення, німецький дослідник

історії економічної думки Г.Г. Шахтшабель зводить до того, що держава за своєю сутністю обмежується формуванням економічного ладу, тоді як саме по собі регулювання і хід господарського процесу відбуваються спонтанно[13, с. 86].

Ця концепція базується на трьох основних принципах та передбачає створення «функціонально здатної системи цін досконалої конкуренції», яку потрібно зробити важливим критерієм кожного дії господарської політики[12, с. 254]. Конкуренція характеризується як «державний інститут», який варто охороняти від нападів монополії [14, с. 27]. Х.Зейдель та Р.Теммен визначають конкурентну боротьбу як динамічний процес, який слугує кращому забезпеченню ринку товарами та рахують її центром всієї ринкової економіки[15, с.374].

На думку С.А. Єрохіна, господарський порядок існує поряд з правовим і політичним. Господарський порядок – це ті реальні форми, в яких відбувається діяльність фірм, організацій, окремих учасників[16, с.277].

Ордоліберали виділяють шість «конститууючих» принципів конкурентного ладу. І один із основних – недоторканість приватної власності, яка в підпадаючи під «контроль конкуренції», даватиме корисний ефект всім членам суспільства, навіть тим, кому вона не належить[12, с.275].

Німецька ордоліберальна теорія формувалася в надзвичайно складних історичних умовах 30-40-х рр. ХХ ст. Фундатором цього етапу теорії стає Альфред Мюллер-Армак. Вчений вперше сформулював дефініцію соціально-ринкової економіки, як системи, у якій поєднуються «принцип свободи ринку поєднується з принципом соціальної рівності»[17, с.243].

Німецький дослідник неолібералізму Р.Блюм відзначає, що соціальним ринкове господарство стає завдяки тому, що функціональний розподіл власності, який витікає з процесу виробництва, перетворюється через соціальну політику в суспільно бажаний персональний розподіл[18, с.96].

- Конкурентна ринкова економіка, на думку вченого, базується на державній структурній політиці у сфері відносин власності. Держава має сприяти: підтримувати процес демонополізації власності, розширенню приватного сектора економіки, сприяти приватному інвестуванню в економіку тощо. Найважливішим інструментом державної соціально орієнтованої політики є оподаткування.

Оскільки податки є основою державного бюджету, А. Мюллер-Армак рахує, що вони є базою виконання державних соціальних програм. Для того щоб витрати держави на соціальні проекти були цілеспрямованими, їх варто реалізувати через спеціально створені фонди. Створення таких фондів сприятиме вирівнюванню доходів, однак дозволить уникнути зрівнялівки, а також стимулюватиме приватну ініціативу.

У 1950-х рр. концепція соціальної ринкової економіки була конкретизована і доповнена практичними інструментами, які розробив та реалізував міністр економіки, а згодом канцлер ФРН Людвиг Ерхард. А.Ерхард у 1947р. писав: «Фашизм і більшовизм, з однієї сторони, і капіталізм – з іншої, варто розуміти з точки зору економіки як історично обмежені етапи... основних типів – планового господарства і ринкової економіки»[19, с.24]. У Л. Ерхард проголосив початок нового етапу розвитку соціально орієнтованої економіки, який ґрунтується на пошуку найкращого «природного економічного порядку» і завершується утворенням «сформованого суспільства», яке досягає високого рівня добробуту та економічної стабільності [20, с.7].

У практичній реалізації було наголошено на ефективній грошовій політиці держави з метою зупинки інфляції та стимулюванні приватної ініціативи, а також «демократизація капіталу» шляхом розширення участі робітників в управлінні бізнесом через акціонування підприємств, розробка системи приватних пенсійних фондів тощо.

Висновки. Таким чином, можемо стверджувати, німецький неолібералізм або теорія соціального ринкового господарства, є однією з кращих сучасних економічних концепцій. Ця теорія сформувалася на базі традицій німецької історичної школи. Німецька соціальна ринкова економіка сформувала засадничі принципи управління ринковою економікою, гармонійно узгодила їх із принципами розширення соціальних гарантій та успішно реалізує їх в господарській практиці. При цьому дана концепція здатна постійно еволюціонувати, відповідно до змін сучасної кон'юнктури, розширення соціальної свідомості громадян та соціальної відповідальності бізнесу. Отже, обираючи парадигму господарського розвитку в Україні, варто збагнути основні принципи цієї школи, намагатися

співвіднести їх з особливостями національного менталітету та пристосувати до українських господарських реалій.

Бібліографія

1. **Конституція України** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon4.rada.gov.ua/>
2. Макконнелл К. Р., Брю С. А. **Экономикс: принципы, проблемы и политика**. Пер. с англ. 11-го изд. / К. Р. Макконнелл, С. А. Брю. – К., Хагар-Демос, 1993. – 785 с.
3. Бочан І. О. **Глобальна економіка** / І. О. Бочан, І. Р. Михасюк. – К. : Знання, 2007. – 403 с.
4. **История экономических учений: (современный этап):** Учебник / Под. общ. ред. А. Г. Худокормова. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 733 с.
5. **Словник сучасної економіки Макміллана** / Пер. з англ. – К. : АртЕк, 2000. – 640 с.
6. **Соціальна ринкова економіка: основні орієнтири для України** / Під редакцією проф. Р. Клапгама // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/230.html>
7. Слезингер Г. Э. **Социальная экономика: Учебник**. – Москва : Издательство “Дело и сервис”, 2001. – 368 с.
8. Майбурд Е. М. **Введение в историю экономической мысли. От пророков до профессоров** / Е. М. Майбурд. – М. : Дело, Вита-Пресс, 1996. – 544 с.
9. Eucken W. Die Grundlagen der Nationalökonomie. 6. Aufl. Berlin, 1950
10. Ойкен В. **Основы национальной экономики** / В. Ойкен. – М. : Экономика, 1996.
11. Кейнс Д. **Общая теория занятости, процента и денег** / Антология экономической классики. Предисловие, составление И. А. Столярова. – М. : «ЭКОНОМ», «Ключ», 1993. – С. 137–435
12. Eucken W. **Grundsätze der Wirtschaftspolitik**. 2. Aufl. Tubingen: Zurich, 1955.
13. Schachtschabel H.G. **Wirtschaftspolitische Konzeptionen**. 2. Aufl. Stuttgart, 1970.
14. Miksh L. **Wettbewerb als Aufgabe**. Grundsätze einer Wettbewerbsordnung. 2. Aufl. Cjdesberg, 1947.
15. Зайдель Х. **Основы учения об экономике** / Х. Зайдель, Р. Теммен. Пер. с нем. – М. : «Дело ЛТД». – 1994. – 400 с.
16. Єрохін С. А. **Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект)**. / С. А. Єрохін. Наукова монографія. – К., Вид-во «Світ Знань», 2002. – 528 с.

17. Muller-Armack A. **Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik: Studien und Konzepte zur Sozialen Marktwirtschaft und zur Europäischen Integration.** Freiburg im Breisgau, 1966.

18. Blum R. **Soziale Marktwirtschaft: Wirtschaftspolitik zwischen Neoliberalismus und Ordoliberalismus.** - Tubingen, 1969.

19. Erhard L. **Deutsche Wirtschaftspolitik: Der Weg der sozialen Marktwirtschaft.** Dusseldorf, 1962.

20. Erhard L. **Wohlstand fur Alle. 8. Aufl. Dusseldorf.** Wien, 1964.

Рецензент: д.е.н., професор Павлов В.І.

УДК 314

Н. О. МАЗУР
О. О. КОБИЛОЧНА

ДЕМОГРАФІЧНА БЕЗПЕКА: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Ідентифіковано основні поняття демографічної безпеки держави з огляду на можливості їх практичного застосування. Досліджено основні демографічні загрози для України.

The basic concepts of the state demographic security are identified with regard to the possibility of their practical application. The demographic threats for Ukraine are investigated.

Ключові слова: демографічна безпека, демографічні загрози, демографічна ситуація.

Демографічній ситуації в Україні вже понад двадцять років притаманна низка загрозливих тенденцій, пов'язаних зі скороченням чисельності населення, погіршенням таких його якісних характеристик, як здоров'я, кваліфікація, а також демографічним старінням, зростанням чисельності безповоротних емігрантів, відкладанням шлюбів і народження дітей, безшлюбним материнством та соціальним сирітством, що на сьогодні зумовлює актуальність чіткої ідентифікації

©Мазур Н. О. – к.е.н., доцент Національного університету водного господарства та природокористування;

©Кобилочна О. О. – студентка Національного університету водного господарства та природокористування